

В. М. Духневич

ПОЛІТИКО-ПРАВОВА СВІДОМІСТЬ ОСОБИСТОСТІ ТА СТАНОВЛЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ПОЗИЦІЇ МОЛОДІ

У статті здійснено спробу теоретичного узагальнення феноменології політико-правової свідомості. Визначено зміст категорії “політико-правова свідомість”, представлено внутрішні регулятори політико-правової свідомості індивіда чи групового суб’єкта як систему взаємовпливів образів, оцінок, упереджень, стереотипів та настановлень, мотиваційно-ціннісних уподобань і досвіду суб’єкта, а також його відношень, ставлень та знань щодо політики, держави і права. Представлено теоретичну модель становлення і трансформацій політико-правової свідомості особистості; зроблено висновок, що громадянська позиція є сумарним виявом політико-правової свідомості особистості. Показано, що громадянська позиція виявляється в тому, бере чи не бере на себе людина відповідальність. Відповідно обґрунтовано ідею про те, що міра взяття відповідальності може свідчити про різні форми громадянської позиції – від активної громадянської позиції (і відповідно готовності виконувати свій громадянський обов’язок) до максимального самоусунення, самовідсторонення від процесів суспільно-політичного життя. З огляду на це запропоновано типологізацію форм громадянської позиції особистості; виділено такі типи, як “революціонер”, “волонтер”, “фанатик”, “пофігіст” та “маргінал”.

Ключові слова: політико-правова свідомість, регуляція політико-правової свідомості, становлення політико-правової свідомості особистості, громадянська позиція.

Проблема. У сучасних психологічних, юридичних, політичних дослідженнях, присвячених проблемам політики та права, можна натрапити на категорію “політико-правова свідомість”. Найчастіше йдеться саме про політичну свідомість чи правосвідомість, причому сутнісні взаємовпливи між цими різновидами свідомості залишаються поза увагою науковців. Хоча цілком очевидно є та обставина, що в реальній життєдіяльності особистості політична і правова свідомість тісно пов’язані між собою і завжди виступають у нерозривній єдності. І це зрозуміло, адже всі правові засади діяльності держави та її інститутів зафіксовано в Конституції, численних юридичних актах, законодавчих та інших документах, що закріплюють основи політики держави та її інститутів, регламентують політичні права та свободи й визначають зони відповідальності громадян.

Політико-правова свідомість часто лише згадується, проте конкретного опису структури, змісту, функцій чи навіть просто визначен-

ня цього поняття не наводиться. Одне з небагатьох визначень, що трапляється в літературі, тлумачить політико-правову свідомість як “комплекс ідей, теоретичних концепцій, поглядів, уявлень, думок, оціночних суджень, емоційних станів суб’єктів політичних відносин” [4]. Звідси необхідність детального розроблення та операціоналізації категорії “політико-правова свідомість”, зокрема опису її сутнісних виявів, вивчення механізмів становлення, формування і функціонування політико-правової свідомості особистості, їхнього впливу на становлення громадянськості та громадянської позиції молоді.

Мета статті: теоретично обґрунтувати категорію “політико-правова свідомість”, описати її сутнісні вияви та запропонувати бачення механізму становлення/формування політико-правової свідомості особистості.

Становлення політико-правової свідомості молоді належить у вітчизняній та зарубіжній літературі до малодосліджених проблем. Існують численні дослідження, що стосуються проблематики політичної свідомості (В. П. Казміренко, І. В. Жадан, С. І. Позняк, Л. О. Кияшко) або правосвідомості (М. В. Костицький, Л. І. Казміренко та ін.), однак взаємовплив політичних та правових реалій на особистість досі належним чином не вивчався. Перші спроби системного вивчення феноменології політико-правової свідомості зроблено 2014 р. в Інституті соціальної та політичної психології НАПН України колективом лабораторії психології політико-правових відносин під керівництвом З. Ф. Сіверс. Політико-правову свідомість особистості пропонується розглядати як “сукупність знань, уявлень про політику і право, їх оцінок та почуттів, а також наявність уявлень про сценарії поведінки в політико-правовій сфері” [3]. Трактуювання політико-правової свідомості під кутом зору політико-правових уявлень особистості є психологічною інтерпретацією цього феномена. Відповідно основою формування та розвитку політико-правової свідомості З. Ф. Сіверс вважає *політико-правові уявлення особистості та смислові простори політико-правової свідомості*.

І справді, основою становлення/формування політико-правової свідомості є конфігурування уявлень особистості про державу і право, причому саме конфігурування, оскільки специфіка політико-правової свідомості конкретної особи визначається змістом її конкретних уявлень. Крім того, розмежування категорій політичної свідомості і правосвідомості є, на нашу думку, досить умовним. Без сумніву, у деяких випадках доцільно говорити саме про правосвідомість чи політичну свідомість (насамперед це стосується побудови дослідницьких програм чи добору відповідних психодіагностичних

інструментів для конкретних завдань). Але в такому випадку варто пам'ятати, що таке обмеження є штучним, оскільки поза увагою науковця чи практика залишається цілий комплекс явищ. Адже в реальному житті конкретної людини уявлення про правочинність дій чи, скажімо, оцінки щодо діяльності представників органів влади “злиті” між собою, у неї формуються якісь узагальнені образи тих чи тих політико-правових суб'єктів або образи-оцінки щодо їхніх дій у певній ситуації.

Отже, *політико-правова свідомість – це сфера суспільної чи індивідуальної свідомості, що охоплює знання й розуміння права та політики, ставлення до права та політики, правової і політичної діяльності, суспільно-правових інститутів тощо.* А власне конкретні уявлення (оцінки, судження, образи, знання і т.ін.) особистості будуть змістовими, сутнісними виявами політико-правової свідомості.

Сутнісні вияви, що супроводжують політико-правову свідомість особистості, можуть бути конкретизовані, відповідно, у сферах права та політики і держави. Нами було запропоновано систему параметрів, через які виявляється феноменологія політико-правової свідомості [2]. Наступним нашим кроком став розгляд внутрішньої регуляції політико-правової свідомості крізь призму запропонованих параметрів та проведення своєрідної систематизації таких регуляторів (табл.). Це дало змогу в першому наближенні більш цілісно охопити феноменологію внутрішньої регуляції політико-правової свідомості, хоча, безперечно, перелік таких параметрів може бути продовжено.

Таблиця

Внутрішні регулятори політико-правової свідомості

Група регуляторів	Сфера	Параметри
1. Мотиваційно-ціннісні уподобання	Держава і політика. Право	Уподобання певного типу суспільного життя; мотивація політичної участі (насамперед під час виборчих кампаній); мотиви та мотивація дотримання вимог норм права (законів, регламентів і т. ін.); цінності та ціннісні орієнтації; правова та політична культура суб'єкта і суспільства в цілому; суб'єктивна культура вибору в правовій ситуації; готовність до актуалізації протестної мотивації, загальний рівень незадоволеності; суб'єктивна культура прийняття рішення та вибору в політичній чи правовій ситуації;

Група регуляторів	Сфера	Параметри
		мораль, звичаї і традиції, що визначають особливості сприйняття та реакцій суб'єкта в тих чи тих політико-правових ситуаціях; релігійні вірування, табу, міфи та міфологеми, що можуть впливати на прийняття рішення чи дії суб'єкта
2. Оцінки	Держава і політика	Оцінки політичної та економічної ситуації в країні; оцінки політиків та публічних осіб, їхніх дій, вчинків, заяв і т. ін.; оцінки діяльності органів влади; оцінки можливості реалізації себе, своїх прав та свобод (оцінки можливості реалізації власних цілей, можливостей для самореалізації в наявних політичних умовах у державі); оцінки можливості задоволення власних потреб у зв'язку з політикою держави та політичною ситуацією в країні; уявлення та оцінки щодо розподілу відповідальності між різними владними структурами, між державою і громадянином, між різними політичними суб'єктами в державі та різними гілками влади і т. ін.; оцінки справедливості розподілу соціальних благ; оцінки внутрішньої та зовнішньої політики держави та їхнього впливу на рівень життя; оцінки можливостей реалізації права вибору в тій чи тій політичній ситуації; оцінки ситуації вибору
	Право	Оцінки права взагалі та наявної правової ситуації; оцінки діяльності органів правопорядку; уявлення та оцінки розподілу відповідальності між різними суб'єктами права та правових відносин; оцінки права та можливості реалізації власних прав, їх захисту та ін.; оцінки можливостей реалізації права вибору в тій чи тій правовій ситуації; правові оцінки ситуації вибору (оцінки легітимності ситуації вибору, вибору в цілому)
3. Образи	Держава і політика	Образ власної держави та інших країн, уявлення про державну політику;

Група регуляторів	Сфера	Параметри
		образи органів державної влади; образи політичних та громадських діячів; образи громадських організацій
	Право	Образ та уявлення про право та закон; образ права загалом та наявної правової ситуації в державі та інших країнах; образи суб'єктів правопорядку (типажі суб'єктів); образи органів права (МВС, СБУ, армія, прокуратура, суди)
4. Упередження, стереотипи, настановлення	Держава і політика	Політичні уподобання і переконання (упередження і стереотипи щодо політичних партій та громадських об'єднань і рухів, політичних і громадських діячів, структур та органів державної влади і їхніх представників); упередження щодо державної політики і політики як явища взагалі; упередження щодо влади та владних структур; стереотипи, упередження, настановлення щодо політичної ситуації; настановлення довіри-недовіри до політичних суб'єктів та інститутів (політичних діячів, політичних партій, об'єднань тощо) та органів державної влади (Кабінет Міністрів, Адміністрація Президента, Верховна Рада, міські, районні, селищні ради та адміністрації тощо)
	Право	Стереотипи та упередження щодо права, верховенства закону і т. ін.; стереотипи та упередження щодо наявної політичної ситуації; уявлення про правову державу; настановлення довіри-недовіри до органів права (правових інститутів) – МВС, СБУ, армії, судів, прокуратори
5. Відношення, ставлення	Держава і політика	Ставлення до політики загалом; ставлення до політичного устрою держави; ставлення до політичних інститутів держави, організацій громадянського суспільства (благодійних організацій, громадських організацій і т. ін.); ставлення до політичних суб'єктів (політиків, політичних партій, громадських діячів тощо)
	Право	Ставлення до права та правової системи держави;

Група регуляторів	Сфера	Параметри
		ставлення до правових норм; ставлення до правових інститутів; ставлення до суб'єктів права та правової діяльності
6. Знання	Держава і політика	Знання своїх можливостей, прав та обов'язків щодо політики (вплив на прийняття державних рішень); уявлення про політичну ситуацію в країні; уявлення про ситуацію виборів і можливості здійснення вибору із запропонованих політичних альтернатив; уявлення про особливості державного устрою
	Право	Знання законів, своїх прав та обов'язків; уявлення про право, правову державу; уявлення про механізми дії права та реалізації правових норм
7. Досвід	Держава і політика	Досвід суб'єкта щодо права; навички вирішення складних неоднозначних правових ситуацій та колізій; навички та культура реалізації власних прав
	Право	Досвід суб'єкта у сфері політики; навички участі в політичному житті суспільства; навички та культура дій у складних політичних ситуаціях

Вважаємо, що внутрішню регуляцію політико-правової свідомості особи чи соціального суб'єкта можна представити у вигляді системи взаємовпливів (1) образів, (2) оцінок, (3) упереджень, стереотипів та настановлень, (4) мотиваційно-ціннісних уподобань та (5) досвіду суб'єкта, а також його (6) відношень, ставлень та (7) знань (уявлень) щодо політики, держави і права. Очевидно, що вплив чинників зовнішнього середовища (як то наявна (об'єктивована) соціально-політична, правова, економічна і т. ін. ситуація в країні чи окремому регіоні; умови життя людини; впливи, яких зазнає особа; системи її зв'язків та стосунків та багато іншого) на контур внутрішньої регуляції буде в тому числі визначати перебіг та особливості цієї регуляції. Наразі можна лише зазначити, що специфіка та особливості цих взаємовпливів ще потребують свого уточнення та конкретизації щодо їхньої сили та інтенсивності, частоти й тривалості, широти спектра явищ та механізмів, що запускаються з початком чи інтенсифікацією впливу, тощо.

Окремо зазначимо, що в запропонованій схемі не розрізняються мотиваційно-ціннісні уподобання у сферах права та держави/політики. Це зроблено нами свідомо, оскільки специфіка таких уподобань може бути з'ясована тільки на основі відповідних досліджень і, можливо, виявиться специфічною для окремих категорій людей. Це питання наразі виходить за межі наших попередніх теоретичних узагальнень.

Наступним етапом нашої роботи стала спроба хоча б теоретично окреслити принципову логіку становлення і трансформацій політико-правової свідомості особистості. І, відповідно, постало питання: а що, власне, може бути об'єктивним критерієм змін у політико-правовій свідомості особистості? Очевидно, має бути якийсь сумарний об'єктивний показник, з огляду на який можна було б стверджувати, що йдеться саме про політико-правову свідомість, а не про щось інше. Вважаємо, що таким критерієм може стати громадянська позиція особи чи, точніше, вияв її громадянської позиції в тій чи тій проблемній ситуації. Особливості громадянської позиції розглянемо нижче, а наразі спробуємо описати принципову логіку становлення і трансформацій політико-правової свідомості особистості та відповідно її громадянської позиції (рис. 1).

Візьмімо для прикладу молоду людину, яка потрапила в певну проблемну ситуацію чи ситуацію невизначеності, коли їй потрібно зробити вибір або прийняти рішення політико-правового характеру. Насамперед актуалізується минулий досвід та відбувається пошук прийомів та дій в аналогічних ситуаціях (якщо такого досвіду немає, актуалізуються знання, отримані під час навчання в школі чи ВНЗ). Одночасно відбувається актуалізація комплексу власних потреб і мотивів, що будуть визначати характер та напрям можливих дій і вчинків. Знову ж таки на ці потреби та мотиви значною мірою впливатиме досвід дій у схожих ситуаціях. Виникнення потреб і мотивів так само запускає актуалізацію та реконфігурацію оцінок та образів, упереджень, стереотипів і настановлень, цінностей та уявлень. Зрештою відбувається актуалізація суб'єктивної потреби в нових знаннях, потреби в емоційному відреагуванні на ситуацію, потреби в структуруванні образу світу, афіліаціативної мотивації, когнітивних процесів вирішення задач в умовах невизначеності, потреби в когнітивному спілкуванні, патернів та прийомів звичних дій в аналогічних чи схожих ситуаціях та інших мотиваційних комплексів.

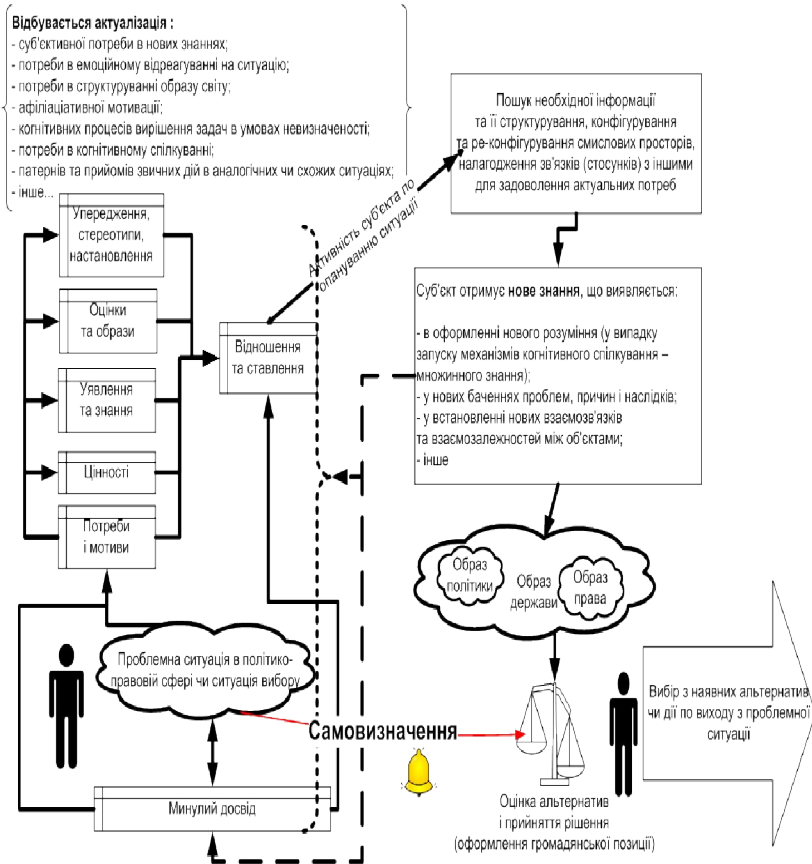

Рис. 1. Принципова логіка становлення і трансформацій політико-правової свідомості особистості

Усе це приводить до того, що в молодій людині формується певне ставлення до ситуації в цілому, до інших людей чи суб'єктів, причетних до виникнення наявної проблемної ситуації. Формування певного ставлення – як образу найближчого перспективного майбутнього – провокує певну активність суб'єкта як у внутрішньому плані, так і назовні. Людина здійснює пошук необхідної інформації та її структурування, проводить конфігурування та ре-конфігурування власних смислових просторів, а за необхідності налагоджує стосунки

та вступає у взаємодію з іншими людьми, аби задовольнити актуальні потреби та зняти проблемну ситуацію.

Результатом такої активності стає нове знання, що виявляється в оформленні нового розуміння (а у випадку запуску механізмів когнітивного спілкування – множинного знання), формуванні нових бачень проблем, причин і наслідків, встановленні нових взаємозв'язків та взаємозалежностей між об'єктами і суб'єктами соціальної дійсності тощо. Такий “багаж” дає людині змогу сформувати власні образи (як цілісні невербальні структури) політики, права і, як результат, образ держави. У ці образи, відповідно, вбудовуються окремі політико-правові суб'єкти та вибудовуються зв'язки між ними. Ми наразі не говоримо про повноту чи точність таких образів. Для нас важливим є те, що на основі таких узагальнених “картин” людина здатна оцінити альтернативи та прийняти відповідне рішення щодо власних дій, тобто зробити вибір.

Психологічним підґрунтям категорії “вибір” є його особиста значущість, що передбачає прийняття особою рішення щодо певної ситуації чи власних дій у цій ситуації. До того ж вибір можливий лише тоді, коли людина, яка це робить, розуміє, що існують альтернативи вибору. Із цього погляду можна говорити про те, що та чи та альтернатива, обрана людиною, завжди має для неї певну суб'єктивну привабливість і значущість. Через власний вибір людина впливає на той чи інший процес чи ситуацію, розвиток подій у проблемній ситуації. В основі вибору лежить явище цілепокладання – людина означає цілі і розробляє стратегію руху до них. Іншими словами, свідомий вибір людини визначається особливостями цілей, які вона перед собою ставить, та пов'язаний з необхідністю самовизначення в ситуації. Якщо ж така ситуація стосується політико-правової сфери, фактично відбувається оформлення певної громадянської позиції.

Зауважимо, що запропонований механізм є динамічним утворенням становлення чи трансформації політико-правової свідомості. Людина, яка вже проходила цей шлях “вибору та самовизначення”, “оформлення громадянської позиції”, у новій проблемній ситуації змушена буде повторити цей шлях. І громадянська позиція буде сумарним виявом, сутнісним виявом політико-правової свідомості особистості.

Зупинімося окремо на категорії громадянської позиції. Під громадянською позицією ми розуміємо сутнісний вияв ставлення людини до суспільної дійсності, що передбачає взяття (чи невзяття) на себе певних зобов'язань щодо конституювання як власного майбутнього, так і майбутнього суспільства (громади) в цілому. “Громадянська позиція формується в межах загальної позиції і в міру розвитку

особистості займає все більш значуще, провідне місце в її структурі. Вона характеризує особистість під кутом зору способу і характеру взаємовідносин індивіда з певною дійсністю. Це поняття відображає політичні, юридичні, моральні права та обов'язки громадян щодо своєї держави та передбачає свідоме, відповідальне ставлення людей до суспільства. Вираженням громадянської позиції особистості є її ставлення до суспільства, діяльності, людей, самої себе" [1].

Громадянська позиція виявляється і формується в конкретних справах, визначається межами тих зобов'язань, які особа готова взяти на себе чи розділити з іншими. Тобто визначається межами покладання чи непокладання на себе відповідальності. Але і покладання, і непокладання відповідальності може свідчити про наявність громадянської позиції. Мабуть, варто говорити про певні форми громадянської позиції – від активної громадянської позиції (і, відповідно, готовності виконувати свій громадянський обов'язок) до максимального самоусунення, самовідсторонення від процесів суспільно-політичного життя.

Якщо звернутися до системи параметрів внутрішньої регуляції політико-правової свідомості, яку ми вже розглядали вище, а також до представленої моделі, то очевидно, що ставлення, як соціально-психологічний механізм регуляції відносин, запускає формування громадянської позиції. Тому вважаємо за доцільне запропонувати можливу типологію форм громадянської позиції особи на основі фактору взяття та розподілу відповідальності як системного утворення, необхідного для її (позиції) формування та розвитку. Відповідно до цього вважаємо, що теоретично може існувати принаймні п'ять різновидів громадянської позиції щодо політико-правової дійсності (рис. 2).

У наведеній моделі ми спробували показати сутнісні вияви тієї чи тієї громадянської позиції через такі параметри: 1) вияв відповідальності, 2) сутнісний вияв відносин між суб'єктом і державою та 3) контроль.

Візьмімо, для прикладу, позицію, що характеризується покладанням на себе відповідальності та ухилянням від співробітництва. Крайній вияв такої позиції – коли людина всю відповідальність за вирішення тієї чи тієї ситуації буде брати тільки на себе, ігноруючи роль, задачі та можливості держави. Очевидно, що в такій ситуації маємо справу з гіпервідповідальною особою, яка пред'являє до держави чи інститутів, що її уособлюють (і які можуть вплинути на ситуацію чи повинні її вирішити), нерелевантні або навіть якісь надочікування. Відповідно, можна припустити, що рівень довіри в такій людини до державних інститутів буде мінімальним, а отже, вона буде намагатися всіма можливими способами контролювати дії держслужб чи навіть

перешкоджати їхнім діям відповідно до свого розуміння необхідних дій у конкретній проблемній ситуації. Аналогічно для інших типів громадянської позиції сутнісний вияв через зазначені параметри буде мати свої особливості.

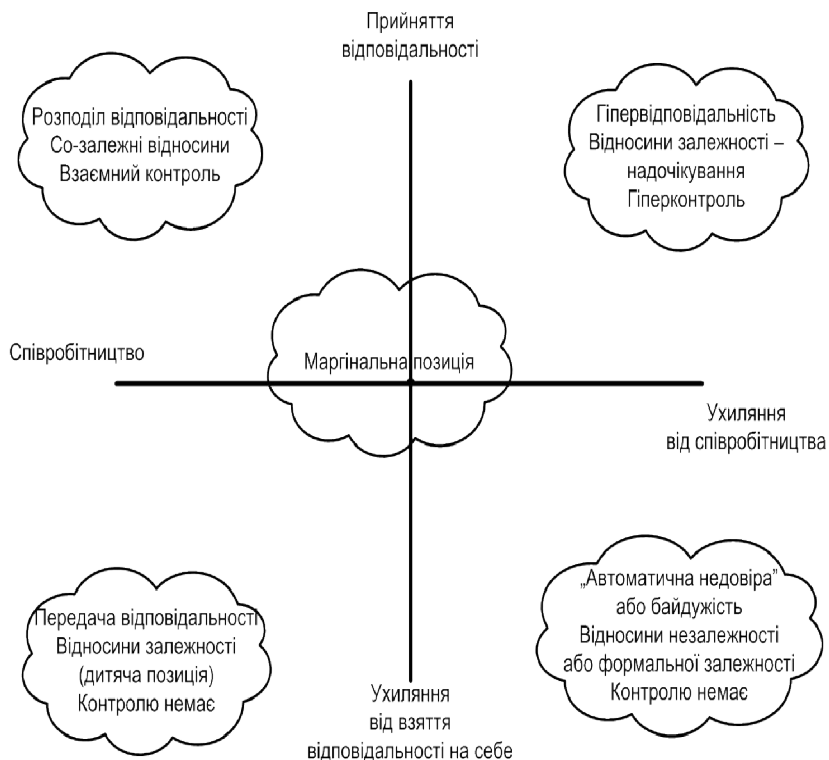

Рис. 2. Типологізація форм громадянської позиції

Отже, становлення і трансформації політико-правової свідомості особистості можуть виявлятися щонайменше в п'яти різних формах чи типах. У численних науково-практичних розробках ідеться про необхідність формування активної громадянської позиції (лівий верхній квадрант), проте і формальне ставлення, “пофігізм” щодо процесів суспільно-політичного життя також є вираженням громадянської позиції (правий нижній квадрант), що свідчить про небажання людини брати на себе відповідальність, про її самоусунення від необхідності самовизначення.

Загалом, якщо спробувати охарактеризувати виділені типи, то очевидно, що:

– крайньому вираженню типажу “співробітництво – взяття відповідальності на себе” буде відповідати образ волонтера;

– крайнім вираженням типажу “співробітництво – ухиляння від взяття відповідальності на себе” буде образ фанатика;

– крайньому вираженню типажу “ухиляння від співробітництва – взяття відповідальності на себе” буде відповідати образ революціонера;

– крайнім вираженням типажу “ухиляння від співробітництва – ухиляння від взяття відповідальності на себе” буде відповідати образ “пофігіста”.

Більш-менш чистих типажів не дуже багато, проте вони є. Більшість людей у тій чи тій проблемній ситуації, напевно, будуть тяжіти до маргінальної позиції (п'ятий тип), що пов'язано з особливостями самовизначення особи як ключового елемента всього процесу оформлення громадянської позиції особи. Як відомо, ситуація самовизначення виникає там і тоді, коли суб'єктивно людина чи груповий суб'єкт відчуває, що вимоги до неї та її можливостей не відповідають одні одним. Самовизначення задає, визначає, формує зону відповідальності особи (соціального суб'єкта), фіксує її обов'язки в даній ситуації. Основою для розгортання процесу самовизначення стають звичайно згадані вище образи політики, права та держави.

У ситуації, що передбачає необхідність самовизначення, кожен суб'єкт формулює певні очікування щодо можливого результату вирішення ситуації та у зв'язку з вибором наявних альтернатив. Такі очікування можуть бути як індивідуальними (що я особисто для себе хотів би отримати), так і набувати соціальних вимірів (що повинна отримати наша група, організація, громада тощо). Відповідно кожен повинен визначитися, як буде діяти і що буде робити задля досягнення бажаних результатів. Самовизначення відбувається в позиції, в ситуації, в системі спільних дій (взаємодії); при цьому воно реалізується в межах необхідного (що потрібно робити і зробити), належного (що належить робити, які альтернативи слід обрати) і можливого (що взагалі можливо зробити в цій ситуації). На рівні соціальних суб'єктів такі самовизначення відбуваються насамперед у ході діалогу та фіксуються у відповідних домовленостях.

Зазначимо, що цей процес може відбуватися як розлого, так і в “згорнутому” вигляді, коли усвідомлюється тільки результат самовизначення, а сам процес не рефлексується. Більше того, у реальній ситуації життєдіяльності самовизначення найчастіше відбувається за “згорнутим” сценарієм. У будь-якому випадку результатом самовизна-

чення є взяття відповідальності на себе за наслідки свого вибору, дій чи бездіяльності в тій чи тій ситуації. І саме в результаті самовизначення особа займає певну громадянську позицію з того чи того проблемного питання, рішення щодо можливості власних дій у тій чи тій суспільно-політичній чи правовій ситуації (і належить до того чи іншого типажу).

Висновки. На нашу думку, запропонований механізм становлення/трансформації політико-правової свідомості особистості є циклічним та динамічним утворенням, що залежить від наявної ситуації та змісту упереджень, стереотипів, настановлень, оцінок, ставлень-стосунків особистості, її мотиваційно-ціннісних уподобань, досвіду та знань і, в кінцевому результаті, від змісту (предметності), наповненості (цілісності), рівня усвідомлення (константності) окремих образів. Вважаємо, що цілеспрямована робота по проясненню змісту окремих елементів та відповідні дії щодо побудови впливу на них дадуть змогу забезпечити формування в молоді відповідного рівня політико-правової свідомості та сприятимуть розвитку почуття громадянськості і відповідальності за власні дії та вчинки, становленню відповідальної громадянської позиції. І хоча запропонована нами типологізація громадянських позицій є теоретичною розробкою, проте, сподіваємося, застосування методології семантичного дослідження дасть змогу перевірити доцільність виділення таких позицій на практиці.

Л і т е р а т у р а

1. Гуляева И. Л. “Гражданином быть обязан...”: формирование гражданской позиции личности / И. Л. Гуляева // Русская культура нового столетия: Проблемы изучения, сохранения и использования историко-культурного наследия / гл. ред. Г. В. Судаков ; сост. С. А. Тихомиров. – Вологда : Книжное наследие, 2007. – С. 683–686.
2. Духневич В. М. До розуміння соціально-психологічної сутності політико-правової свідомості / В. М. Духневич // Актуальні проблеми юридичної психології : тези доп. наук.-практич. конф. (Київ, 25 квітня 2014 р.). – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2014. – С. 269–271.
3. Сіверс З. Ф. До питання концептуалізації поняття “політико-правова свідомість” / З. Ф. Сіверс // Актуальні проблеми юридичної психології : тези доп. наук.-практич. конф. (Київ, 25 квітня 2014 р.). – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2014. – С. 287–288.
4. СМИ и массовое политико-правовое сознание: взаимовлияние и взаимозависимость [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.jourclub.ru/10/661/>

References

1. Gulyaeva, I. L. (2007). "Grazhdaninom byt obyazan...": formirovaniye grazhdanskoj pozitsii lichnosti ["Must be a citizen...": the formation of civic identity] In G. V. Sudakov (Eds.), *Russkaya kultura novogo stoletiya: Problemy izucheniya, sokhraneniya i ispolzovaniya istoriko-kulturnogo naslediya* [Russian culture of the new century: The study, preservation and use of historical and cultural heritage] (pp. 683–686). Vologda: Knizhnoe nasledie (rus).
2. Dukhnevych, V. M. (2014). Do rozuminnia sotsialno-psykholohichnoi sutnosti polityko-pravovoi svidomosti [By understanding the social and psychological nature of political and legal consciousness]. *Tezy dopovidey naukovopraktychnoi konferentsii "Aktualni problemy yurydychnoi psykholohii"* [Proceedings of the Scientific Conference "Actual problems of legal psychology"]. Kyiv, pp. 269–271 (ukr).
3. Sivers, Z. F. (2014). Do pytannia kontseptualizatsii ponyattia "polityko-pravova svidomist" [On the issue of conceptualizing the notion of "political and legal consciousness"]. *Tezy dopovidey naukovopraktychnoi konferentsii "Aktualni problemy yurydychnoi psykholohii"* [Proceedings of the Scientific Conference "Actual problems of legal psychology"]. Kyiv, pp. 287–288 (ukr).
4. SMI i massovoe politiko-pravovoe soznanie: vzaimovliyanie i vzaimozavisimost [Mass media and the political and legal consciousness: the mutual influence and interdependence], <http://www.jourclub.ru/10/661/>

Духневич В. Н. Политико-правовое сознание личности и становление гражданской позиции молодежи

В статье предпринята попытка теоретического обобщения феноменологии политико-правового сознания. Определено содержание категории "политико-правовое сознание", представлены внутренние регуляторы политико-правового сознания индивидуума или группового субъекта как система взаимовлияния образов, оценок, предрешений, стереотипов и установок, мотивационно-ценностных предпочтений и опыта субъекта, а также его отношений и знаний относительно политики, государства и права. Представлена теоретическая модель становления и трансформации политико-правового сознания личности; сделан вывод, что гражданская позиция является результирующим проявлением политико-правового сознания личности. Показано, что гражданская позиция проявляется через принятие или непринятие на себя человеком ответственности. Соответственно обоснована идея о том, что мера принятия ответственности может свидетельствовать о различных формах гражданской позиции – от активной гражданской позиции (и соответственно готовности выполнять свой гражданский долг) до максимального самоустранения от процессов общественно-политической жизни. На этом основании предложена типологизация форм гражданской позиции личности; выделены такие типы, как "революционер", "волонтер", "фанатик", "пофигист" и "маргинал".

Ключевые слова: политико-правовое сознание, регуляция политико-правового сознания, становление политико-правового сознания личности, гражданская позиция.

Duhnevych V. M. Political and Legal Consciousness of Personality and Youth's Civic Position Becoming

The article attempts to generalize theoretically phenomenology of political and legal consciousness. Definition of categories of political and legal consciousness is proposed, internal regulators of political and legal consciousness of a person or a group are presented as a system of mutually influenced images, estimates, prejudices, stereotypes and attitudes, motivational and value preferences and experience of a subject, as well as his relationships and knowledge concerning policy, state and law. A theoretical model of becoming and transformation of political and legal consciousness of a person is presented; it is concluded that civic position is an aggregated manifestation of political and legal consciousness of a person. It is shown that civic position is manifested through the acceptance or rejection of responsibility. Accordingly the idea that the measure of acceptance of responsibility may be indicative of different forms of civic position is substantiated – from active civic position (and willingness to perform civic duty) to a maximum of disengagement from the processes of social and political life. On this basis, typology forms of civic position of personality is suggested, the following character types as “revolutionist”, “volunteer”, “fanatic”, “pofigist” and “marginal” were isolated.

Key words: political and legal consciousness, regulation of political and legal consciousness, becoming of political and legal consciousness of personality, civic position.

© Духневич В. М.